

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. д-р Мира Цветкова-Арсова,
катедра „Специална педагогика“ при ФНОИ на СУ „Св. Климент
Охридски“**

на дисертационен труд

**за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научно
направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)**

Автор: Мария Николау Кириакопулу

**Тема: „Холистичен подход към развитието на умения за учене на ученици със специални
образователни потребности“**

Научен ръководител: проф. д-р Цанка Попзлатева

1. Общо описание на представения комплект материали по процедурата

Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № 38-659/15.12.2023 г. съм определена за член на НЖ по процедурата за провеждане на защита на дисертационния труд на Мария Кириакопулу – редовен докторант по специална педагогика на английски език към катедрата по специална педагогика на ФНОИ при СУ с научен ръководител проф. д-р Цанка Попзлатева.

Комплектът материали на електронен носител, който ми бе предоставен за преглед и рецензиране, включва необходимите документи, сред които пълният текст на дисертационния труд на английски език, Автореферат на български език, CV, публикации по темата на дисертационния труд и др.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантът Мария Кириакопулу е бакалавър по философия и социални науки от университета в Крит, Гърция, магистър по специална педагогика от университета в Ливърпул, Великобритания, като е получила в същия университет и диплома за работа с лица с дислексия, а към момента учи и към Hellenic Open University в Гърция.

Работила е като учител по древна и съвременна гръцка литература и история в частно учебно заведение, впоследствие работи като заместващ учител в системата на приобщаващото образование, а от 2008 г. до момента е специален педагог с постоянно работно място, работейки с ученици със СОП в гимназиална степен.

Зачислена е като редовен докторант по специална педагогика на английски език към СУ, ФНОИ, катедра по специална педагогика, през 2020 г. със срок на обучение от 3 години под научното ръководство на проф. Цанка Попзлатева. Отчислена е с право на защита през 2023 г. Поздравявам докторанта за бързата защита, която е много скоро след отчисляването ѝ от докторантура.

3. Актуалност на тематиката

Темата на дисертационния труд на Мария Кириакопулу е насочена към холистичния подход и прилагането му по отношение на ученици със специални образователни потребности (СОП) и развитието на уменията им за учене. Възгледите за използване на холистичен подход са актуални на международно ниво и отразяват съвременните виждания на изследователите по отношение на различни сфери на живота, включително във връзка с ученето. В този смисъл преценявам темата на дисертационния труд като дисертабилна, важна и актуална за теорията и за практиката.

4. Характеристика и оценка на структурата и организацията на дисертационния труд

Дисертационният труд на Мария Кириакопулу е в общ обем от 230 страници и има класическа структура, а именно съдържа 3 глави, от които една е теоретична, една глава запознава с методологията на изследването, една глава предлага анализ на данните и

резултатите, дискусия, препоръки за практиката, заключение, приноси, библиография и приложение. Фактическият текст е от 197 страници, последван от богата библиография, включваща 271 литературни източници, предимно на английски език, както и едно приложение. Включени са източници от последните 5 години (съответно от 2019, 2020).

В дисертационния труд са включени 33 таблици и 18 фигури.

Съотношението между теоретична и изследователската части в дисертационния труд е приблизително 80:20:62 страници с лек превес на теоретичната част.

Дисертационният труд започва с увод, който всъщност представя в резюме съдържанието на дисертационния труд по глави.

Първа глава е посветена на холистичния подход в развитието на умения за учене у ученици със СОП. Тя се състои от 6 параграфа. Първият дефинира и запознава със същността на холистичния подход, вторият представя юношите със СОП, третият представя някои законодателни особености и мерки, четвъртият се спира на влиянието на социалните условия върху приобщаващото образование, петият е посветен на родителската роля, а последният на приобщаващата училищна среда. Следва заключение, обобщаващо написаното в първа глава. Тази глава е дълга около 80 страници и е добре структурирана. В нея са представени съвременните възгледи и разбирания за холистичния подход и за приобщаващото образование по отношение на ученици със СОП. Изтъква се значението на фактори, като участието на родителите и на социалната среда. Теоретичният преглед на специалната литература оставя добро впечатление за изчерпателност, подреденост и последователно излагане на въпроси, изследвания и възгледи, свързани с холистичния подход.

Втора глава запознава с постановката на изследването. Тя започва с представяне на обекта и предмета на изследването. Следват изследователски въпроси, последвани от целта, задачите, хипотезите, участниците в изследването и методологията на изследването. Целта е добре формулирана. Издигат се четири работни хипотези. Участници в изследването са общо 100 специални педагози, които докладват данни за свои 200 ученици със СОП на възраст 12-18 години. Включени са ученици с различни нарушения – дислексия, ХАДВ, аутистичен спектър, интелектуална недостатъчност, нарушено зрение, както и един ученик без точно поставена диагноза, но срещащ затруднения в ученето. Отчитам високо фактът, че са включени участници от различни населени места в Гърция с цел проверка на влиянието на социално-икономическия

фактор при различни условия. Разработен е въпросник, състоящ се от общо 112 въпроси, озаглавен Въпросник за приобщаването на ученици със СОП в общообразователните гимназиални училища (предназначен за специални педагози/ресурсни учители) (Questionnaire on inclusion of Students with Special Educational Needs in Secondary Mainstream Schools (for the Special Educators/ Resource Teachers)". Както посочва докторант Мария Кириакопулу, въпросникът е разработен в духа на холистичния подход и е съобразен с четирите основни схващания за учене, а именно учене на това как да се учи, учене с цел действие, учене за живот, и учене за живот с другите или споделен живот. В допълнение са описани и факторите, които оказват въздействие върху тези типове учене – субективни фактори, свързани с личните характеристики на учениците, както и със социалната страна на нещата, и обективни фактори, които на свой ред включват прилаганите политики, материалната база, взаимодействията между учителите и другите членове на училищния персонал, подготовката и квалификацията на учителите, ролята на семейството. Въпросникът е разделен в четири подкатегории – 1) демографски данни за учителите; 2) демографски данни за юношите със СОП; 3) личностни характеристики на учениците, сред които емоционални, физически, поведенчески, насочени към вниманието им, тревожности, академичния напредък; 4) влиянието на средата – семейна, училищна, социална и пр. Използваният въпросник е много подробно и детайлно описан и обяснен с разпределение на въпросите по групи, както и е защитено включването на различните въпроси в него въз основа на същността на холистичния подход и факторите, влияещи върху него. Въпросникът използва ликертова скала на оценяване. Самото изследване е проведено през учебната 2022-2023 година, като разработеният въпросник е разпратен електронно чрез Гугъл формуляр до участниците.

В трета глава се прави анализ на събраните емпирични данни, като е извършена статистическа обработка с програмата SPSS-версия 23.0 и са предложени процентни съотношения. Умело и подробно са анализирани всички събрани данни, като се започва с представяне на процентни съотношения на демографските данни на учителите и учениците със СОП. Следва статистически анализ на резултатите от въпросите във въпросника. Включени са таблици и фигури, както и достатъчно текстова част, която да обясни представянето на изследваните ученици по отделните въпроси във въпросника. Основните статистически тестове, които са използвани са Kruskal-Wallis тест, Pearson's χ^2 , коефициент за корелация (Spearman's correlation coefficient), множествена регресия и др. Причините за използването им е обяснено добре и подробно още във втора глава. Считаю, че

трета глава е достатъчно информативна и в нея максимално детайлно е извършен анализ на данните от въпросника. Личи си стремежът на докторант Мария Кириакопулу да предложи един добър баланс, като извършва пространен и изчерпателен анализ, съчетан с умела лаконичност. До § 3.5. данните са основно въз основа на процентни съотношения. От § 3.5. нататък започва значителна статистическа обработка, като се коментират хипотезите и със статистически зависимости, онагледени с фигура и подсилени с текстови обяснения, се посочва тяхното състояние.

На стр. 172 започва дискусия, която е дълга 10 страници. Тя е добре построена и в нея умело се съпоставят собствените резултати с тези от други сродни изследвания. В дискусията е поместена таблица, в която много подробно се посочва потвърждаването или отхвърлянето на четирите хипотези, включително се коментират отделните съставни части на хипотезите. Става ясно, че хипотези 1 и 2 се потвърждават напълно, докато хипотези 3 и 4 се потвърждават частично. Отчитам високо работата върху анализа на хипотезите, като се посочва много детайлно какво са показали резултатите във всяка част от отделните хипотези и много точно се докладва коя част от хипотезите се потвърждава и коя се отхвърля. Това показва висока научна коректност и стремеж за изчерпателност при интерпретацията.

Следват препоръки, които са около 10 на брой. След тях са посочени ограниченията на изследването.

Заклучението е също дълго 10 страници. То отново цитира чужди изследвания и коментира хипотезите. Налице е известно припокриване на текста от дискусията и заключението. Въпреки това то добре финализира размислите по темата за прилагането на холистичния подход при ученето на ученици със СОП.

5. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В § 3.10 в текста са описани приносите. Те са разделени в три групи – теоретични, методологични, научни и приложни. Приносите са обяснени текстово, без номериране, но все пак става ясно какви точно приноси извежда на преден план докторнт Мария Кириакопулу. За мен най-големите приноси са в посока на работа върху холистичен подход, разработване на въпросник и включването на достатъчно на брой, при това

разнородни участници в изследването, което позволява анализ на влиянието на различни фактори върху парадигмата за холистичния подход.

6. Преценка на публикациите по дисертационния труд

На стр. 196 и 197 в основния текст на английски език, както и на последната страница от Автореферата, са описани четири публикации по темата на дисертационния труд. Те са коректно и пълно библиографирани. Заглавията им имат обвързаност с темата на дисертационния труд и ги приемам като такива. Всички те са самостоятелни, като са поместени съответно в сборници от годишните конференции на ФНОИ, провели се през 2020 г., 2021 г., 2022 г. и 2023 г. Оценявам като особено положителен факт това поетапно докладване по темата на дисертационния труд в няколко последователни години.

7. Автореферат

Прегледът на Автореферата към дисертационния труд на български език показва обем от 57 страници и добро пресъздаване на структурата и съдържанието на основния текст. Одобрявам вида, съдържанието и структурата му, както и българския превод, който е ясен, разбираем и правилен. В него балансирано е представена част от теоретичния обзор, достатъчна информация за постановката на изследването и достатъчно резултати от анализа.

Авторефератът е добро доказателство за уменията на докторант Мария Кириакопулу да представи в резюме и в съкратен вид основния текст на дисертационния си труд.

8. Въпроси и препоръки към докторанта:

1. Препоръчвам да се публикуват части от дисертационния труд или целият труд като книга или в серия от статии, но в гръцки научни издания, с цел да се популяризират както разработения подробен въпросник, така и резултатите от изследването в Гърция. Сегашните публикации са в български издания.

2. Имам следния въпрос: доколко известна, позната и прилагана е парадигмата за холистичния подход в процеса на учене при ученици със СОП в Гърция съгласно резултатите от въпросника?

Заключение:

Дисертационният труд на Мария Кириакопулу на тема „*Холистичен подход към развитието на умения за учене на ученици със специални образователни потребности*“ с научен ръководител проф. д-р Цанка Попзлатева е стойностен, актуален, издържан в структурно и текстово отношение. Той съдържа научно-теоретични постановки и научно-приложни резултати, които представляват принос за науката и практиката на специалната педагогика.

Дисертационният трудът отговаря на изискванията на нормативната уредба в Република България, които са разписани в Закона за развитие на академичния състав и в Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“ за придобиване на научни степени. Дисертационният труд е посветен на тема, която е дисертабилна, а самият текст отговоря на изискванията за структура, организация и съдържа всички необходими части и компоненти. В него се представя едно добре построено и проведено изследване със 100 участници, докладващи резултатите за 200 ученици с различни видове специални образователни потребности в Гърция. Целият труд показва, че докторантът Мария Кириакопулу притежава задълбочени теоретични познания по темата на дисертационния си труд, което е видно от текста в теоретичната глава, притежава качества и умения за планиране и практическо изпълнение на научно изследване, което става ясно във втора глава, излагаща постановката на изследването, както и има умения за анализ и боравене с научни данни, за интерпретиране на получените резултати и за съпоставянето им с други, сходни изследвания, доказано в трета глава от дисертационния труд, и не на последно място притежава умения за преценка на състоянието на научно издигнати и формулирани хипотези, при това правдиво и реалистично, в научна област 1.2. Педагогика – Специална педагогика.

В допълнение дисертационният труд е подходящо отразен и популяризиран чрез четири научни публикации в България.

В резултат на това давам **положителна оценка** за дисертационния труд и автореферата и предлагам на уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен “доктор” на **Мария Николау Кириакопулу** по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

София, 24 февруари 2024 г.

С уважение:

(проф. дпн Мира Цветкова-Арсова)